

Irena Bukowska-Floreńska, *Rodzina na Górnym Śląsku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007, ss. 328

Recenzowana książka jest efektem wieloletnich i wieloaspektowych badań Ireny Bukowskiej-Floreńskiej nad rodziną górnośląską. W dorobku naukowym autorki, na który składają się prace m.in. na temat funkcji tradycji w społeczeństwie nowoczesnym, kulturowego uwarunkowania tożsamości regionalnej i narodowej, funkcjonowania pogranicz kulturowych i etnicznych, degradacji środowiska kulturowego i społecznego, rodzina śląska - począwszy od pierwszych opublikowanych artykułów - zawsze zajmowała poczesne miejsce. Na omawianą pracę można spojrzeć nie tylko jak na osobiste dokonanie autorki, ale również jak na ważne osiągnięcie dla całego Śląska o rodka.

W ustaleniu przedmiotu badań, sformułowaniu założeń i sprecyzowaniu pytań badawczych, pomocną autorce okazała się znajomość górnośląskich realiów. Wybrana za podmiot etnologiczno-antropologicznego studium tytułowa górnośląska rodzina została potraktowana jako wartość dla jej członków, wartość społeczna oraz środowisko powstawania, kumulowania i transmisji tradycji i postaw określonych. Analizując Śląskie rodziny w kategoriach systemu podlegającego zmiennym w czasie zewnętrznym oddziaływaniom społecznym-kulturowym I. Bukowska-Floreńska pokazuje, w jakim zakresie nadal stanowi ona środowisko przekazu wartości, decydujących o kulturowej specyfice rodzin i całych Śląskich społeczności. Przyjęte założenia, o centrum wyznawanego przez mieszkańców Górnośląskiego systemu wartości stanowi w pierwszym rzędzie człowiek i rodzina,

a w następnej kolejności: praca, religijność, przestrzeganie norm społeczno-obyczajowych oraz stan posiadania, stanowi fundament, na którym autorka starannie buduje strukturę swego popartego badaniami empirycznymi wnioskowania.

Kierunek poszukiwań badawczych wytyczają pytania o relacje między systemem wartości a tradycją i funkcjami rodziny. Autorkę interesuje, czy przestrzeganie tradycji ma wpływ – z jednej strony na trwałość więzi rodzinnych, a z drugiej – ujmując zagadnienie szerszej – więzi lokalnych i regionalnych, przekładających się na zachowanie poczucia śląskiej tożsamości. Celem badawczym I. Bukowskiej-Floreńskiej jest więc ukazanie specyfiki „istoty ideowej systemu wartości śląskich rodzin” (s. 20) i wykazanie, że fakt ten znajduje odzwierciedlenie w kulturowej odrębności mieszkańców Górnego Śląska.

Zdobiąca okładkę książki położyła fotografia, na której utrwalono wizerunek śląskich nowożeńców z początku ubiegłego stulecia, jak również słowa wybrane na motto pracy mówiące, że „Ludzie wykorzeni, ogołoceni z pamięci, przywiązani, wartości przekazanych przez poprzednie pokolenia nie wiedzą po co żyją, i nie mają nic do przekazania swoim dzieciom” (Olczak-Ronikier 2001), sygnalizują przyjęte przez autorkę założenie, że poznawanie aktualnej postaci śląskiej rodziny nie ma sensu bez odwoływania się do historycznego podłoża, z którego wyrastają kolejne generacje.

Na książkę składa się wprowadzenie, siedem rozdziałów oraz zakończenie. Wprowadzenie przybliża tematykę pracy, nakreśla zasadnicze problemy badawcze i precyzuje cele naukowo-poznawcze. Etnologicznie ukierunkowane zainteresowanie tym często poruszonym – gdyż ważnym społecznie – zagadnieniem, autorka dodatkowo uzasadnia aktualną kondycją rodziny w sytuacji zaistniałego we współczesnej kulturze kryzysu wartości, który dotyka również śląskie społeczności.

Pierwszy rozdział pracy przypomina klasyczny dorobek etnologii i dyscyplin pokrewnych w zakresie badań nad rodziną. Znajomość różnorodnej literatury przedmiotu, dotychczasowych dokonań oraz inicjatyw badawczych daje autorce interdyscyplinarną wiedzę i stanowi zaplecze dla własnych badań i wniosków. W tym fragmencie I. Bukowska-Floreńska omawia specyfikę badawczą poszczególnych polskich ośrodków zajmujących się studiami nad rodziną. Konstrukcja rozdziału zakłada „schodzenie” od problematyki ogólnej do przywołania prac szczegółowych – poświęconych już przede wszystkim rodzinie śląskiej.

Autorka powraca do pojęcia wartości w różnych miejscach swej książki, jednak szczególnie dużo uwagi poświęca temu zagadnieniu w rozdziale drugim zatytułowanym „Rodzina jako wartość”. Lektura tego fragmentu pozwala przyjrzeć się procesowi kształtowania kolejnych generacji śląskich rodzin i poznać mechanizmy regulujące przekaz tradycyjnych wartości, norm i postaw, które współtworzą relacje między jej członkami oraz członkami lokalnych społeczności. Omawiając określony aspekt funkcjonowania górnośląskiej rodziny autorka dokonuje porównań, między tym, co było, a tym, co jest współcześnie i wykorzystuje ten schemat analizy również w dalszych rozdziałach pracy. Z wielu stwierdzeń autorki przebija doskonała znajomość śląskiej mądrości życiowej, której ponadczasową wartość – co wykazały badania – doceniają nawet początkowo negujące jej przydatność – kolejne, młodsze pokolenia. Począwszy od tego rozdziału I. Bukowska-Floreńska w tekst naukowy wplata określenia, zwroty oraz przysłowia, w sposób świadczący o znajomości – również realiów językowych badanego terenu.

Interesująca perspektywa spojrzenia na rodzinę śląską została zastosowana w trzecim rozdziale książki. Autorka zaprasza czytelnika, aby przyjrzał się specyfice rodzin zamieszkujących Górny Śląsk przez pryzmat przestrzeni – a dokładniej – sposobów jej oswajania, organizowania, wartościowania i symbolicznego naznaczania. Analizując różne składniki i typy przestrzeni „swojskiej”, a więc: domu rodzinnego, wsi, przestrzeni *sacrum*, podwórza, bramy oraz ulic, sklepów, ogródków działkowych, miejsc targowych, itd., nie ogranicza się wyłącznie do opisu warstwy materialnej badanego zjawiska. Zwraca uwagę na ich symbolikę i kulturowe znaczenie oraz przypomina tłem realizacji jakich zwyczajów były poszczególne miejsca.

W czwartym rozdziale autorka dowodzi, jak istotną wartością dla Ślązaków była i nadal jest praca, której brak destabilizuje życie rodzinne i społeczne. W kojarzący się – przede wszystkim z ciężką pracą mężczyzn w kopalniach – śląski etos pracowitości wpisuje się również domowa krzątania i zapobiegliwość miejscowych kobiet. Pracy, jako wartości o szerokim wymiarze moralnym i społecznym, podporządkowana jest cała organizacja życia codziennego śląskich rodzin.

Kolejny, piąty rozdział książki, omawia różne aspekty życia religijnego Ślązaków. Zestawione w jednym fragmencie opisy praktyk religijnych, zwyczajów, obrzędów oraz form świętowania rodzinnego i związanego z rokiem kościelnym, ukazują jak śląska religijność wpisuje się i warunkuje system wartości i mentalność mieszkańców Górnego Śląska.

Formy uczestnictwa śląskiej rodziny w życiu społecznym i kulturalnym omawia szósty rozdział pracy. W tym fragmencie znajdujemy informacje na temat jej uczestnictwa w życiu społeczno-kulturalnym parafii, realizowanych wzorów zachowań ludycznych, przejawiających się w uczestnictwie w życiu kulturalnym, okolicznościowych świętowaniach, czytelnictwie i aktywności twórczej.

Siódmy rozdział stanowi klamrę logicznie spinającą empirycznie podbudowane rozważania I. Bukowskiej-Floreńskiej na temat tożsamości rodziny śląskiej. Autorka pokazuje, jakie znaczenie w kształtowaniu regionalnej i narodowej tożsamości Ślązaków mają warunki społeczno-polityczne oraz tradycje patriotyczne. Proces kształtowania się tożsamości śląskich rodzin ukazuje przez pryzmat relacji między „swoimi” a „obcymi” oraz omawia współczesne inicjatywy na rzecz zachowania specyfiki społeczno-kulturowej śląskiej tożsamości. W zakończeniu, będącym syntezą najważniejszych wniosków wypływających z poszczególnych rozdziałów, znajdujemy zestawienie cech tradycyjnej śląskiej rodziny. Kończąc opowieść o śląskiej rodzinie autorka pozostawia czytelnika z zasługującym na poddanie interdyscyplinarnej dyskusji stwierdzeniem, że „...wiele z doświadczeń tradycyjnej rodziny śląskiej jest nie tylko godne naśladowania, ale powinno wejść do kanonu systemu wartości procesu wychowania kolejnych polskich pokoleń” (s. 292).

Książkę zamyka załączona w postaci aneksu oracja weselna, pozyskana od niedawno zmarłej informatorce ze Świerklan Dolnych, siedmiostronicowy, niezwykle przydatny w czasie lektury książki słowniczek gwarowy, w którym autorka wyjaśnia znaczenie ponad dwustu zastosowanych w tekście, a używanych dawniej i dziś na Śląsku pojęć i zwrotów, obszerna bibliografia, będąca zestawieniem: głównie polskojęzycznych opracowań naukowych dotyczących rodziny i Śląska w ujęciu przedstawicieli różnych dyscyplin oraz wybranych prac autorki związanych z Górnym Śląskiem, a ponadto wykaz wykorzystanych wydawnictw bibliograficznych, materiałów źródłowych, kronik i ksiąg pamiątkowych.

Walorem opracowania są zamieszczone w różnym miejscach pracy zdjęcia w większości pochodzące z prywatnego archiwum autorki. Szczególnie pouczające są zestawienia przeważających liczebnie w pracy reprodukcji dawnych czarno-białych fotografii ze zdjęciami kolorowymi, dokumentującymi czasy współczesne, za pomocą których I. Bukowska-Floreńska wprost pokazuje, że życie na Śląsku na przestrzeni kilku dziesięcioleci nie zmieniło się tak bardzo, jak mogłoby się wydawać.

Mimo iż książka powstała jako efekt bezpośrednich uczestniczących badań terenowych, a więc bazuje na rozmowach przeprowadzonych z wieloma mieszkańcami Górnego Śląska, w pracy brak cytatów wypowiedzi konkretnych informatorów. W przypisach autorka powołuje się jednak na materiały z badań, podając rok i miejsce ich pozyskania. Ze względu na dużą wartość dydaktyczną recenzowanej pozycji, do której niewątpliwie odwoływać będą się kolejne pokolenia badaczy – nie tylko śląskiej rodziny, w książce zabrakło jeszcze syntetycznego rozdziału skupiającego w jednym miejscu informacje o stwierdzonych przez autorkę zmianach, jakie zaszły w śląskiej rodzinie na przestrzeni kilku kolejnych pokoleń oraz odwracającego nieco zasadnicze założenie badawcze – zestawienia czynników przyczyniających się nie tyle do zachowania, co właśnie do zauważonej we wstępie, erozji tradycyjnych zachowań i wartości. Z podobnych względów szerzej potraktowany mógł zostać również problem społeczno-kulturowych skutków, jakie dla śląskiej rodziny miała niedawna transformacja społeczno-gospodarcza w Polsce. Mając tak dobry dostęp do rodzin o długim lokalnym rodowodzie i dobrze zasymilowanych, wywodzących się z dawniejszych fal osadniczych, ale i żyjących obok nich rodzin napływowych, które osiedliły się na Górnym Śląsku w ciągu ostatniego półwiecza, niewiele uwagi poświęca autorka tym ostatnim. Być może był to zabieg celowy i I. Bukowska-Floreńska świadomie pozostawia – póki co – na boku szeroki problem stosunku tego typu rodzin do śląskości na kolejną publikację?

Podsumowując, należy podkreślić, że I. Bukowskiej-Floreńskiej nie tylko udało się uzyskać i przystępnie zaprezentować szeroką wiedzę na temat śląskiego życia rodzinnego, ale i w interesujący sposób uporządkować wiadomości na ten temat. Praca jest ważna poznawczo, gdyż poprzez sposób

ujęcia dopowiada o rodzinie śląskiej to, czego do tej pory nie powiedziano lub nie ujęto z takiej perspektywy. Dostarcza szczegółowej wiedzy na temat realiów życia, stałości i przemian kultury śląskich rodzin na przestrzeni dwóch stuleci, ale – co trzeba podkreślić – fragmenty te nie są pozbawione trafnych wniosków o charakterze ogólnym. Sposób postawienia problemu oraz przyjęte założenia pozwoliły autorce na napisanie pracy świadczącej o zainteresowaniu tak empiryczną, jak teoretyczną stroną badanego zjawiska.

Magdalena Szalbot

Etniczność – o przemianach społeczeństw narodowych, red. Maria Szmaja, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2008, ss. 478

Zjawisko etniczności to jeden z najciekawszych wątków badawczych dla socjologów, antropologów i kulturoznawców ostatniego półwiecza. W epoce postępującej globalizacji, liberalizacji rynków międzynarodowych oraz nieustannej ruchliwości przestrzennej ludności ponowoczesnego świata, kwestie etniczne wciąż fascynują zarówno badaczy terenowych jak i teoretyków.

Niezależnie od przekonań kulturowych i ideologicznych przyszłych odbiorców, książka pt. *Etniczność – o przemianach społeczeństw narodowych* pod redakcją Marii Szmaji jest niepodważalnym impulsem dla kolejnych dyskusji oraz rozważań na temat aktualnych badań nad szeroko rozumianym pojęciem etniczności w skali Polski i świata. Publikacja ta, jest interesującym zbiorem, dedykowanym jednemu z najbardziej znanych badaczy etniczności i wielokulturowości w Polsce, jakim jest Grzegorz Babiński. Wśród najważniejszych zainteresowań naukowych i badawczych jubilata, które ewoluowały na przestrzeni kilkunastu ostatnich lat, znajdują się dylematy tożsamościowe na poziomie etnicznym, religijnym i narodowym, a także metodologia nauk społecznych. To właśnie te nurty badawcze stały się podstawą dla wyodrębnienia głównych części omawianej publikacji.

Wprowadzenie do książki, będące przyczynkiem do biografii Grzegorza Babińskiego, pomija niestety rzecową prezentację struktury omawianych w dalszych częściach książki zagadnień. Książka podzielona została na pięć głównych części. Pierwsza dotyczy mniejszości kulturowych, poczynając od społeczeństw tradycyjnych do ponowoczesnych. Część tą rozpoczyna tekst Janusza Muchy, który przedstawia losy mniejszości kulturowych w dobie transformacji ustrojowej i kształtowania się demokracji w Europie Środkowo-Wschodniej.

Artykuł ten został osadzony teoretycznie i w swojej treści nawiązuje do wybitnych teorii socjologicznych XX wieku, sformułowanych między innymi przez Roberta Dahla, Martin Lipseta, Louisa Wirtha i wielu innych. Ta wielowymiarowa analiza uświadamia czytelnikowi złożoność przemian zachodzących w wyniku procesu demokratyzacji, zarówno na płaszczyźnie polityczno-kulturowej, jak również społecznej, którym poddane zostały państwa Europy Środkowo-Wschodniej w dobie tworzenia się nowego, demokratycznego porządku społecznego.

W kolejnym tekście pierwszej części, św. pamięci Andrzej Kapiszewski zaprezentował problematykę narodu w odniesieniu do Zatoki Perskiej. W swojej analizie wykazuje, że polityka wobec obywateli oraz imigrantów w tym rejonie świata jest silnie determinowana zarówno przez władze państwowe, jak i przez mechanizmy umożliwiające naturalizację ludności. Poziom demokratyzacji oraz wpływ organizacji międzynarodowych, propagujących poszanowanie praw obywatelskich na całym świecie, determinują stopień otwartości społeczeństwa i państwa wobec imigrantów.

Kolejne dwa teksty dotyczą genetyki narodu ukraińskiego a także nowych wyzwań stojących przed nim w XXI wieku. Włodzimierz Pawluczuk koncentruje się na historycznym procesie kształtowania się narodu ukraińskiego w starożytności i średniowieczu, podkreślając przy tym rolę świadomego zakłamania historii, które jest wynikiem teorii tworzonych na rzecz określonych ideologii. Dariusz Wojakowski dokonuje analizy kilku wybranych aspektów relacji etnicznych pomiędzy polską a ukraińską ludnością pogranicza w ostatnim dziesięcioleciu. Autor, odwołując się do publikacji Grzegorza Babińskiego z roku 1997, prezentującej relacje polsko-ukraińskie w trakcie transformacji systemowej, wskazuje na nowe kierunki wspólnej polityki obu państw a także na znaczenie współczesnych

ujcia dopowiada o rodzinie i skiej to, czego do tej pory nie powiedziano lub nie ujto z takiej perspektywy. Dostarcza szczegółowej wiedzy na temat realiów ycia, stało ci i przemian kultury i skich rodzin na przestrzeni dwóch stuleci, ale - co trzeba podkreli - fragmenty te nie s pozabawione trafnych wniosków o charakterze ogólnym. Sposób postawienia problemu oraz przyjęte założenia pozwoliły autorce na napisanie pracy wiadczej o zainteresowaniu tak empiryczn , jak teoretyczn stron badanego zjawiska.

Magdalena Szalbot